

JUBILEJNÍ VYDÁNÍ K 100. LETOČÍ NAROZENÍ ARNOŠTA LUSTIGA

100

Arnošt Lustig
Okamžiky s Otou Pavlem

Doslov František Cinger

mladá fronta

Okamžiky s Otou Pavlem

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.mf.cz
www.albatrosmedia.cz

MLADÁ FRONTA

Arnošt Lustig
Okamžiky s Otou Pavlem – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Bez pravdy bych byl strašně chudý,
zatímco s pravdou můžu být jinak chudý,
ale zároveň ohromně bohatý.

Arnošt

Ex Libris

Lustig

1926–2026

Arnošt Lustig

Okamžiky s Otou Pavlem

Doslov František Cinger

mladá fronta

Copyright © Arnošt Lustig - heir, 2026 c/o AURA-PONT Praha

Epilogue © František Cinger, 2026

Cover image © Martina Šořovská, 2026

Endpaper photo © Petra T. Růžičková, Muzeum fotografie a moderních obrazových médií v Jindřichově Hradci

ISBN tištěné verze 978-80-204-6668-6

ISBN e-knihy 978-80-204-6669-3 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

ISBN e-knihy 978-80-204-6675-4 (1. zveřejnění, 2026) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-204-6676-1 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)

Portrét Oty Pavla, abych ho vystihl co nejstručněji, kdybych třeba letěl na Mars a měl už jen pár vteřin před odletem, bych mohl vykreslit – z jedné strany jeho povahy – dávnou příhodou.

Potkali jsme se před rozhlasem na Vinohradské třídě. Podali jsem si ruce. Pohled na mě. (V talmudu stojí, že se člověk nemá ptát toho druhého, jak se mu daří, ale podívat se mu do tváře a přečíst si to.) Přehodil si z levičky do pravičky nepromokavou tašku (stejně z ní ukapávalo) s rybami, které po ránu chytil. Vytáhl z kapsy dvě zmačkané zelené stokoruny.

„Potřebuješ peníze. (Nebyla to otázka.) Vidím to na tobě. Vrátiš mi je, až budeš mít.“

„Nejsi náhodou jasnovidec?“

„Proč?“

„Hodí se mi víc, než si myslíš. Díky. Dostaneš je při výplatě.“ Vzal jsem si dvě stovky.

V tom byl celý Ota. Výraznější část jeho povahy. Samozřejmě nikdo není jednorozměrný. Člověk je bludiště i pro sebe samého. (Někdy.)

Míjel nás vandrák. Vousatec s drobky v plnovousu, s mastnou tváří, s hustým, šedým obočím a huňatou, narezlou hřívou pod zmačkaným loveckým kloboukem. Došoural se, co noha nohu mine.

„Pane,“ řekl k Otovi. „Ukradli mi kolo, ačkoli bylo na řetězu. Nemáte taky něco pro mě?“

„Vám bych mohl dát třičtvrtěkilového kapra. Umíte si udělat rybí polévku?“

„Nemám ani hrnec,“ řekl vandrák. „Ukradli mi kolo. Potřebuju minci.“

„To si myslíte, že vám koupím kolo?“

Výměna pohledů zpod oteklých víček vandráka s bělmem v koutcích a zkoumavých očí Oty Pavla.

„Nebudu vám lhát, pane. Na chleba, na pití a kouření.“ Ota si zase přehodil tašku s rybami. Voněla řekou.

„Stovku.“

„To je moc,“ ohromil ho vandrák.

„Nehádejte se se mnou, nebo nedostanete nic,“ řekl Ota.

Vandrák přijal stovku, stočil ji do ruličky jako cigaretu a sevřel v pěsti.

„Tu rybu bych si možná vzal.“

„To si půjdte koupit za stovku hrnec?“

„Čeká na mě u hotelu Flora družka. Má po noční.“

Vandrák sundal ze zad batoh, rozvázal ho, aby mu nevypadla z dlaně stovka a čekal na rybu. Ota mu hodil do batohu kapra, který sebou ještě maličko mrskal. Muž zavázal batůžek, aby mu ryba nevyklouzla, a odšoural se šťastným krokem nahoru.

„Oto,“ řekl jsem potom.

„Co?“ řekl.

Nečekal odpověď. Neměl jsem žádnou. Naslouchal impulsům, jako by byly zákonem. Možná ne psaným. Zákonem člověka. Zákonem, jímž se řídil a který nikdy nepřestoupil.

V něčem, v určitém okamžiku, se život každého člověka podobá legendě, mýtu. Něčemu, co bude žít déle než on. Česká literatura nabízí víc barvitých (nebo štavnatých) příkladů. Jaroslav Hašek, Franz Kafka, Bohumil Hrabal, Ludvíček Aškenazy; ten poslední v řadě (zatím) je Ota Pavel.

Tuhle vzpomínku na svého kamaráda Otu Pavla jsem psal původně pro knížku *3x18. Portréty a postřehy*. Nevešla se tam. Tak jsem se rozhodl – trošičku z nouze – vydat ji samostatně. (Něco podobného se mi kdysi stalo s *Modlitbou pro Kateřinu Horovitzovou*. Napsal jsem ji původně do sbírky *Démanty noci*, abych měl vedle příběhů osmi chlapců také povídku o děvčeti. Byla delší a tak se tenkrát nakladatelé rozhodli vydat ji sólo.)

Vzpomínat písemně je těžší než si jen povídat. V něčem i odpovědnější. (Vzpomínka po letech je jako pták unavený dlouhým letem. Nesmí se otáčet, musel by letět nazpět. – Jako lidé i ptáci nacházejí občas hnízdo prázdné. A místa i děje, které se odehrály, nejsou někdy zdaleka tak krásné jako vzpomínky, které nás k nim vážou.)

Znali jsme se dvacet osm let. Byli jsme kamarádi. (Ještě nebyl slavný.)

Do Izraele, kam jsem v srpnu 1968 přijel, obrazně i doslova v plavkách, protože jsme si na dovolenou víc nebrali, mně poslal s dopisem, aby mi bylo veseleji, malou

desku na pětáctyřicet otáček, kterou jsem poslouchal doma v Lužické 40, kdykoli přišel. Šlágř se jmenoval *Generál*. Mezi cajdáky, po kterých se mi stýskalo, to byl dárek. Kousíček domova, bezstarostných časů (které tak bezstarostné jistě nebyly).

Chápal, jak je člověku, který, jak se tenkrát zdálo, ztratil skoro všechno, a hledal, čím by mu udělal radost, byť už nerozuměl vlastnímu životu. Slyšel jsem v duchu ozvěnu jeho slov, když onemocněl a začalo mu svítat. Měl pocit, že mu vysychá mozek. Byla to mučivá a zároveň pravdivá představa.

„Je to jiné, než když ztrácíš paměť.“

Asi to bylo podobné (nejsem doktor), v důsledcích bolestnější.

„Všichni ztrácíme paměť,“ utěšoval jsem ho. „Nedá se spočítat, kolik informací se na tebe denně řítí; buňky ubývají všem.“

Věděli jsme oba, že to tak není. Učil se s tím žít, jako se člověk dokáže sžít s vlastními úzkostmi, strachem a jinými stavy. Pomalu se z něj stával lékař amatér, jestli něco takového existuje. Jeho vůle říkala ano, jeho mozek ne.

„Tělo se dovede bránit chřipce, bolení v krku, když se řízneš. Ale jak se brání mozek?“

Nemusel říkat, na co ještě nejsou léky. Zavřel oči a určitě doufal, že to dopadne líp než zatím.

Honilo se mi to hlavou, když jsem si v kibucu Hachotrim v roce 1969, první měsíce emigrace, přehrával *Generála*.

Viděli jsme s Otou ještě v Praze film *Casablanca* s Humpřey Boggartem a Ingrid Bergmanovou. Bylo to romantické a mužné a Bergmanová byla dobrá. Milostný dialog, kde Bergmanová vzpomíná, jak se milovali, dokud ještě nevěděla, že její muž zahynul, si vyžádal Boggartovu odpověď: „Budeme mít vždycky ještě Paříž.“

„Dialog, kterému všichni věří,“ řekl. „Myslíš, že bys to neuměl?“

„Ptala by se: Miluješ mě? Odpověděl bych: Budeme mít ještě vždycky psaní.“ Udělali jsme si z toho heslo. „Budeme mít vždycky ještě psaní.“

Pak jsme vyznávali jiné. (O tom později.)

Poslouchali jsme Edith Piaf *Vyznání v růžích* (*La vien en rose*, 1946) a Josefiny Bakerové *Maličkou z Tonkinu* (*La petite Tonkinoise*) z roku 1927, kterou zpíval ještě v německé verzi můj tatínek, a již znal starý Popper-Pavel otec. Neměli jsme rádi – ne zpěv, ale osobnost – Maurice Chevaliera, protože zpíval Hitlerovým vojákům; nevěděli jsme, jestli ochotně, nebo musel. (Možná že jsme nebyli docela spravedliví.)

Jednou zazvonil v kibucu kolem jedenácté večer telefon. Nikdo se neozýval. Volal jsem: Haló, haló... , nic. Najednou se ozval hlas Pavlíny Filipovské.

Zkreslovala to dálka, telefonní dráty a odposlouchávací služby a éterické poruchy. Neomylný text Jiřího Štaidla podle hitu dvojice Stranger-Panken, skupina Apolojazz:

*Proč už nebydlí
vedle nás v poschodí generál, snad se nemydlí
někde zas nastydlý pro metál...*

Kromě toho ani slovo; daleko v Praze se na gramofonu odvíjela černá deska s červeným štítkem a stříbrnými písmenky:

*Bud' ho nebaví
příměří nebo spíš zdražení. Vždyť se unaví
jestli má bitevní tažení...*

Hrála už přes minutu:

*Hej páni táhněte v boj neboť má nedělní stejnokroj než náhoda zavíní
že se můj generál zašpiní...*

A ještě pořád žádný jiný hlas, ačkoli jsem se domyslel od prvních akordů:

*Proč už nebydlí
vedle nás v poschodí generál a proč už v obydlí
nechodí se židli na portál...*

*Bud' je churavý
nebo je na dlouhém cvičení což ho unaví
a tudíž jsme z toho zničení...*

Škrábání desky doznělo.

„Oto?“

„Arnošte.“

Zaslechl jsem na druhém konci dálkového hovoru vzlyk?

„Slyšels?“

„Dík. Nevyhazuj proboha peníze. Tu desku jsi mi už poslal.“

„Chceš ještě jednu?“

„Ne, pořád si ji hraju. Je jako nová.“

„Jen jsem myslel, kdybys chtěl.“

„Otičku. Jak se ti vede?“

„Vyřizuju ti věci kolem filmu v Anglii.“

„Díky.“

„Pojedeš?“

„Nevím, je tu kolem filmu spousta podvodníků.“

„To je tu teď taky. Znáš Fáberu?“

„Nejmenuj...“

„Jeho syn chodil s vaším Pepíkem do školy.“

„Otičku, už je pozdě, jdi spát a já taky. Zavoláme si jindy.“

„Pusť si tu desku za pět minut. Budeme poslouchat spolu. Jako dřív.“

Udělal jsem to. Za pět minut, na vteřinu, co on položil v Říčanské ulici telefon. A já seděl ve svém kibucnickém domečku na břehu Středozevního moře, ve stínu horského hřebenu Karmelu, dva tisíce kilometrů od Prahy, pod hvězdným nebem, kde každá hvězda zářila stejně jasně jako ta (možná vymyšlená) betlémská.

Dal jsem gramofon na nejmenší hlasitost. Kibuc už spal, stráže obcházely jako stíny banánovou plantáž, mateřskou školku, kde ležely děti, a zelinářskou zahradu s hlávkami zelené kapusty, která ve tmě vypadala jako hlavy do země zavrtných strašidel, a vánek vál od pobřeží k horám a noc halila zaslíbenou zemi, která se podobala zaminovanému poli.

V srdci Evropy, v jiné malé zemi, kterou okupovalo pět armád pod záminkou tak zvané historické nutnosti a odkud přicházelo ticho, si můj kamarád přehrával totéž: *Proč už nebydlí, vedle nás v poschodí generál...*

Probudila se naše Eva.

„Tati?“

„Tady jsem.“

„Kdo volal?“

„Ota.“

„Co chtěl?“

„Pouštěl mi desku. Domluvili jsem se, že si ji zahrajeme každý zvlášť.“

„Probudíš mámu.“

„Dal jsem to co nejtíšeji.“

„Co dělá Ota?“

„Myslíš, že je to hlasitě?“

„Je noc, tati.“

„Nechám to jen dohrát.“

„Proč?“

„Slíbil jsem mu to.“

„Nezbláznili jste se?“ ozval se hlas té třetí v pokoji, naší matky, kterou to probudilo jako mě prve telefon. „To ti nestačí ve dne? Spěte. Vstávám ve čtyři.“ Pracovala v kuchyni.

Deska dohrála. Tu noc jsem nemohl usnout. Viděl jsem v duchu Otou. Byl jsem s ním, jako – jak jsem si jist – byl on se mnou.

Pouštěli jsme si – jako film pozpátku nebo připomínku lepších časů po telefonu – desky, které jsme kdysi poslouchali.

* * *

Jak jsem už párkrát odpověděl na dotaz o Otovi, mohu jen opakovat, že na něho nejenom vzpomínám, ale stále s ním žiju. Je to člověk, který mi chybí. Nezapomenu na den, kdy došla do Ameriky zpráva, že Ota zemřel. Pár měsíců na to mi zavraždili kamaráda, letce Josefa Plačka, který se v Izraeli přejmenoval na Yosefa Alona. Vracel se z večírku na rozloučenou. Zastřelilo ho ve Washingtonu D. C. v přítomnosti jeho ženy a tří dcer před jeho domem palestinské komando, Otou zabila nemoc. Johnymu, jak jsme Plačkovi-Alonovi říkali, bylo čtyřiačtyřicet; Ota byl o rok mladší. Připomenuli mně, že smrt neskončila druhou světovou válkou.

Rok 1973 nebyl dobrý. Šílenec ve Švýcarsku zastřelil v novoroční noci dva nejlepší kamarády mého syna a postřelil i jeho.

Ota cítil přicházet nemoc. Zpočátku ho lekala stejně jako na konci, když už se zdálo, že si na ni zvykl. Po ústavním léčení ji bral, jako po dni přichází noc a zase den.

„Už se ti stalo, že se podíváš do zrcadla a najednou se v něm nevidíš? Přitom nevíš, co tam není – ty, nebo zrcadlo?“

Pak řekl: „Je to neviditelná ruská ruleta. Riskuješ, o čem ty ani ti ostatní nemají tušení. Něco se v tobě shromažďuje, co tě zároveň mění.“

Choroba se plížila jako šelma v džungli. Představoval jsem si ji jako hada, než uštkne, kousnutí plné jedu, jako dravce, když skočí. Záchvaty, které se střádaly, než propukly. Přetékající kaše z pohádky Hrnečku vař. Odehrávalo se to v tom obrovitém těle, v té velké hlavě s vysokým čelem a vyčítavýma očima.

„Je to vždycky poprvé. Bije ti srdce jak splašené. Den, noc čekáš, kdy se to zastaví. Svádíš to na prášky. Chce se ti vypít sud vody. Normální energie v tobě vadne, ta druhá nabývá.“

Viděl jsem, jak ho zmáhala únava, kterou zapíral. Projevila se pohyby, chůzí, těžkým krátkým dechem.

„Je ti líp? Jak se cítíš?“

„Cítím se dobře. Ale nevím, jak dlouho to bude trvat.“ Vyměnili jsme si pohledy.

„Je to, jako když se fotr vrátil z Terezína. Ze začátku jsme se ho s matkou na nic neptali. Sám moc neříkal. Znáš ho. Radši se vytahuje, než by si stěžoval. Asi v pět ráno – nebo ještě dřív – jsem viděl, že nespí. Svítalo. Jen se na mě podíval: ‚To nejhorší, co ti lidi můžou nabídnout.‘“

„Myslel Němce?“

„Zavrtává se to do tebe jako šroub. Víc šroubů. První, druhý, třetí, donekonečna.“

Jeho stav mi připomínal lágr, kde se Němcům povedlo obrátit svět vzhůru nohama. (Z dětí se stali starci a ze starců bezmocné děti.) Stál jsem vedle kamaráda, kterého nemoc ničila. První roky, kdy si uvědomoval svůj stav, ho vyčerpávaly. Mohl posuzovat, co se s ním děje. Čím jasnější byl jeho rozum v přestávkách mezi záchvaty, tím horší obraz si o sobě dělal.

Vyvřelo to do otázky, kterou si klade tolik nemocných: Proč není život šťastnější?

„Uvažuju o štěstí,“ řekl.

„S tím si užiješ.“

„Nepřišel na to ani Sokrates.“ Mohli jsme si vyměnit úlohy.

„Třeba je lepší umřít mladý.“

Mluvili jsme o instinktech, z nichž hlad, pud sebezáchovy a sex byly ty nejsilnější. Přišla mi na mysl myšlenka z lágru, kdy hodnota existence byla tak nepatrná, že ji převýšila výhoda smrti. Jiné – osobní konečné řešení, než kterým nás vyhlazovali Němci.

Nechtělo se mi mluvit o smrti, třebaže v našem věku se to podobalo flirtu s něčím, co se zdálo daleko.

„Existují spolky, kde ti vyjdou vstříc.“

„Kde?“

„Ve Švýcarsku nebo Holandsku.“

Připadalo mi to jako u jeho rodičů v Radotíně. Popper-Pavel otec četl, jak kaniibalové znásilňují, vraždí a pojídají ženy, většinou ona místa a části, o kterých se i jemu přičilo mluvit. Lékaři a psychiatři tvrdí, že jsou to zvrhlíci, neschopní pohlavního styku. Vynahrazují si pozici silnějšího samce ovládajícího ženu takhle.

Občas jsme se courali Prahou, na Václavském náměstí nebo u Prašné brány, kde se prodávaly opečené buřty, a pochutnávali jsme si a cítili se jako králové. Jíst ve stoje do červena opečenou pochoutku a přikusovat měkký chléb a namáčet obojí do hořčice, propůjčovalo člověku pocit výsady. Město, které má člověk rád a kde mu stačí zakousnout se na ulici do opečeného burta, aby už víc nechtěl, musí být zaslíbená země.

S Otou bylo všechno hezčí. Rád bych k tomu našel klíč. Možná že je to jedna z věcí, které se ani vysvětlit nedají, protože k vysvětlování nic není. Opíralo se to o společnou zkušenost, o společnou profesi a společnou tížádostivost. O společnou vidinu, že stačí žít a pracovat, aby člověk dosáhl, čeho chce dosáhnout ze všeho nejvíc. Psát.

Dalo by se to srovnat s houpačkou, na které jsme se jako malí houpali, nahoru dolů a pak zase obráceně, jako kyvadlové hodiny, tak dlouho, než se oběma zatočí hlava nebo toho mají dost. Je to ona chemie, o které většina spřátelených mluví, a asi mají pravdu. S někým si rozumíme a s někým si rozumíme ohromně. To byl pro mě Ota a možná že totéž jsem byl pro Otou.

Kdyby se mě někdo zeptal, jestli jsme se někdy hádali (a abych přísahal, že řeknu pravdu, na všechno, co je mi drahé), musel bych odpovědět, že nikdy. Ani dodatečně si nevzpomínám, že bych se s Otou pro něco přel. Spíš jsme se hádali vedle sebe (spolu) s někým jiným.

O Otou Pavlovi vychází nespočet článků. Mám radost, že se z mého kamaráda stal klasik, třebaže mě mrzí, že se tak stalo až po smrti. Pokládejte proto moje vzpomínky za příspěvek do větší mozaiky, kam přispěje víc lidí, každý svým kamínkem. Tahle malá knížka je můj, osobní.

* * *

Dlouho se zdálo (těm druhým), že je to lepší sportovní reportér. Vnímavý pozorovatel akcí a hrdinů, kteří přicházejí a odcházejí. Zajímavý komentátor

vzrušujících sportovních událostí. Na začátku měl ještě daleko k uznávanému spisovateli.

Snažil se – už ve svých sportovních reportážích – objevit něco nového, čeho si diváci, třebaže viděli podobnou akci stokrát nebo vícekrát, nevšimli. Cosi tak odlišného od toho, na co se dívali mnohokrát, aby se cítili o to bohatší.

Ve svých příbězích chtěl čtenáře povzbudit, stejně jako ta lepší literatura inspirovala jeho. Aby věděli o něco víc než předtím. Aby si přidali do své duchovní zásoby něco kladného o sobě, o svém okolí, o tom, proč se lidi rodí, žijí a co by si zasloužili. Aby byli rádi, že si ten nebo onen příběh mohli přečíst. A byli – možná – ochotnější si porozumět, vzájemně se tolerovat. Dokonce i tehdy, když příběh neskončil dobře. Literát v jeho očích se podobal – někdy – chirurgovi, který operací předchází horší nebo trvalejší bolesti.

Věřil, že v literatuře to je možné.

Pro mne objevil Ota Pavel, že sport je nenahraditelná součást výchovy; podobně jako kdysi němý film přesahuje rovnoběžky, jazykové přehrady a kulturní rozdíly, ideologie a filozofie i psychologii. Sport byl v jeho očích výsadou pokolení, možností k průzkumu lidské duše, povahy a charakteru, k setkávání pro lidi, kteří by o sobě jinak nevěděli, že obývají jednu planetu a sdílejí společný osud. Stupnicí hodnot, k nimž mohou vzhlížet a bez nichž by se podobali obyvatelům pravěkých jeskyň.

Pro Otu byl sport šancí účastnit se a zvítězit, válka beze zbraní a nepřátel, jen soupeřů; touhou, která sídlí v koutku duše každého z nás. I uměním prohrát. (Mluvili i mlčeli jsme o tom často.)

Podle Platóna se věci nízké nacházejí ve věcech vznešených, byť v jiném stavu. Ptal se: Platí to i opačně?

A také: Starajíc se o štěstí jiných, nacházíme své vlastní?

Sport byl pro Otu školou sebekázně. Zkouškou síly a slabosti. Nemusel studovat Descarta, aby pochopil, že vášně vznikají na průsečíku duše a těla. Nebo jak souvisí vašeň (někdy i posedlost) s morálkou coby prvky lidské přirozenosti. Platón pokládal za nejvyšší ctnosti moudrost, statečnost a rozvážnost a spravedlnost. Ota Pavel uznával za ty (pro něho) základní čest, vůli a smysl pro *fair play* a vytrvalost a solidaritu. Jejich souhrn nebo projevy pokládal za to dobré v člověku. Sport byl pro něho branou, kterou lidé procházejí, aby za sebou zanechali nízkost a vyšli vstříc tomu lepšímu v sobě, míru duše a světa.

Měl v malíčku, co mohl člověk vědět o olympijských hrách.

„Olympionik,“ řekl mi, „není účastník her, jak se o tom píše v novinách, ale vítěz. Původně se jen běhalo. Běžci měli kolem beder zástěrku. Jednomu spadla a doběhl nahý. To se pak ujalo. Ve Spartě směly závodit i holky – a jako kluci – beze všeho.“

„Proti gustu žádný *dišputát*.“

„Mělo to účel: když poslali muže do války, zůstala obrana města na ženských.“

„Jasně: viděl jsem v divadle Lysistratu. Ženské se vzbouřily, že chlapi pořád válčí, a Lysistrata řekla svému generálovi, že pokud nesloží zbraně, může spát sám.“

Bez tak důležité olympijské informace by mě Ota nenechal.

Přihlásit se k závodům na prvních olympiádách směli bezúhonní, v dnešních termínech s čistým trestním rejstříkem. Minimum deset měsíců tréninku. Šedesát dní před závodem žádnou ženskou (nebo chlapa). Otroky nepřipouštěli. Pravidla byla přísná. Rozšířili to postupně o pětiboj (běh, skok a zápas – prostý nebo pěstní – a hod diskem a oštěpem). Potom ještě o čtyřspřeží, jízdu na koni a běh vojáků v plné polní, později jen se štítem. Dodatečně připojili umělecké soutěže. Za výhru si směl vítěz postavit (pokud na to měl) v posvátném háji sochu s nápisem, a když vyhrál třikrát – jako Emil Zátopek – mohla mít socha jeho podobu. Trochu je korumpovali odměnami. Nemuseli platit daně a mohli chodit na víno na útratu obce.

„Prémie?“

„Nezištné to nebylo,“ připustil Ota. „Pro obchodníky, které to přitáhlo jako veršotepce, řečníky a komedianty, měli noclehárny, *plebs* spal pod širákem. Sedum dní. Každé čtyři roky. V Řecku začínal rok druhou polovinou července.“

Chodili jsme na fotbal a na hokej s bratrem Jiřím. Jednou jsme byli na Kladně na hokeji a obránce Sparty Petra Hejtmánka, který u mantinelů nešetřil útočníky ani obránce protivníka, častovalo obecnostvo v řadě za námi výkřiky: „Židi do Palestýny!“ Prostřední bratr v uniformě podplukovníka se jich tázal, nejsou-li náhodou fašisti. Ota poukázal na to, že Hejtmánka, pravověrného Čecha, za to valchování u mantinelů platí.

Sportovní kolbiště dávala možnost občanstvu své postoje projevit. (Většinou řevem.) Okamžiky, které Bohoušek Hrabal označoval za barometr: „Nechte mluvit spodinu. Dovíte se stav vody na českých tocích.“

Ota měl Bohouška Hrabala rád, doslova každou řádku. (Nebyl sám.) Pokládal ho za českého autora číslo jedna. (Věděl samo sebou, že spisovatele nemůže měřit jako skokany do dálky.)

„Píše, jako by si povídal s tetou Helenkou. Na každé řádce si říkáš: Tak to je. Takhle to chodí. Takové je to mezi lidmi.“

O tom, jak jsme nevypočitatelní. Jak se i to smutnější dá vyjádřit s nadhledem nebo humorem.

Hrabal jednou, když jsme se potkali všichni v Mladé frontě v redakci české prózy u Ireny Zítkové (které Bohoušek říkal slečno), komentoval rozlomení obrovské tankové lodi na otevřeném oceánu, ale v proudu, který ji přinášel k pobřeží, a to po jeho délce, a do vod Atlantiku se vylévaly deseti nebo statisíce tun ropy.

„Nepouštěj je do přístavu, jako kdysi menstruuující ženy vykazovali beduíni na kraj vesnice, do stanů, aby jim nebyly na očích. Přitom by se třeba v přístavu dala loď zaletovat, na rozdíl od montáže na širém moři. Přinejmenším by nevyteklo všechno. Takhle hynou na stovkách kilometrů vody při břehu a na pobřeží ryby, medúzy a ptáci a živočichové, kterým se lepí do písku a mazu pařáty. Nebylo by lepší vybrat si nejbližší přístav, dovléct tam ten tanker co nejrychleji a zaneřádit si jeden přístav, kousek moře, když už se nedá zachránit nafta? Ropu chtějí všichni, podat loď pomocnou ruku v nouzi nikdo.“

Hrabalova náruč se rozevírala doširoka, obepínala Pacifik i Atlantik, lodě, balony i kuřata v grilu, kde pracovala a hostila nás jeho manželka Pipsi.

Hrabal oceňoval, co a o čem i jak píše Ota.

Irena Zítková byla jako slídící pes. Dokázala vyčenichat talent, jako ho objevila u Hrabala, Škvoreckého a Nesvadby nebo Kundery a dalších.

Zacházela s Otou jako s myslitelným přírůstkem do rodiny.

Ota na sportovních kolbištích nacházel to hlubší. Vyslal ve svém díle poselství, jež ho přežilo. Cesta k tomu byla svízelná jako u všech, kteří svůj běh s překážkami mají stíženým nemocí, někdy těla, jindy ducha. V literatuře se nikdo neptá, jak psal Cervantes svého Dona Quijota bez nohy. Nebo jak dokázal Hemingway dokončit příběh o starci a moři, když ho opouštěla paměť a po zranění páteře při letecké nehodě v jednoplošníku musel u zvýšeného stolu psát vestoje a trpěl stavy deprese, které nevléčili ani nejlepší američtí doktoři, Menninger nebo proslulá klinika Mayo.

Ota Pavel a jeho práce a nemoc jsou předmětem legend i folklóru, někdy téměř kultu; zasvěcení vědí, že si svou pověst zaslouží.

* * *

Jednou Ota čekal před domem na rohu Lužické a Moravské na Vinohradech, kde naše děti chodily do školy, než přijdou. Bavil se u plotu školy se zatoulaným voříškem, který na sebe upozornil kňučením. Vrtěl ocasem a nepřestával kňourat. Dívali se vzájemně zblízka do očí, se zřejmou důvěrou. Ota pozoroval zanícené a vlhké psí oči, stejně jako zvíře jeho slzavý pohled.

Promlouval ke zvířeti.

„Co chceš? Jsi ošklivej, starej a špinavej. Máš zkažený zuby. Spečenou kůži.

Musíš mít blechy. Jsi samej strup. To se divíš, že se tě lidi štítějí?“

Pes naslouchal jeho hlasu, jako by ho snad hladil. Ota měl vlídný, hluboký, vemlouvavý, až vyčítavý hlas.

„Jsi zanedbanej až hanba. K ničemu. Jsi jako já.“

Pes svěsil ohon, kůži i chlupy rozcuhané, proti srsti, jak se o něco otřel a odřel, se skvrnkami zaschlé krve. Snad ho někdo zbil? Kňučel úpěnlivě.

„Máš jméno? Nemáš ani jméno. Nevíš, čím jsi.“

Pes svěsil hlavu. Zvuk vycházel odněkud z jeho útroh. Ota už mu nic neříkal.

Náhle se voříšek otočil a měl se k odchodu.

„Kam chceš jít?“ zeptal se ho Ota; zaujal tím znovu psí pozornost. Natáhl paže a přitáhl si ho k sobě. Teď pes zakňučel písklavěji a přestal. Ota si sedl na bobek a přiklonil svou tvář k psí tlamě. Hladil ho tváří z jedné a dlaní z druhé strany. Přidržel si ho pak rukama za přední těsně u sebe. Pes se nebránil.

„Nikdo tě nechce? Vykoupal bych tě a vybral ti blechy. Dal bych ti nažrat... Nemám na to sílu.“

Pes zase zakňučel. Měl velké oči a kapaly mu sliny. Ota se na něj díval a plakal.

Viděl mě, už jsem byl chvíličku z domu a slyšel jsem jeho setkání s voříškem. Vstal. Psovi už neřekl slovo.

Šli jsme spolu Lužickou za roh, dolů Moravskou, kolem parčíku, kam nesměly děti, jen psi, a to jen proto, že jim v tom nemohli penzisti zabránit; hlídače park neměl. Pes se za námi chvíli táhl. Slyšeli jsme jeho kňučení. Pak asi ucítil něco k jídlu a otočil se a odběhl.

„Zvíře je někdy to jediný, co tě poslouchá.“ Měl jeden z těch dnů, kdy ho zmáhala únava.

„Moc píšeš,“ řekl jsem. „Vyčerpává tě to.“

„Není to psaním.“

„Nepodceňuj to.“

Dal jsem k lepšímu, co mi líčil na zámku pro spisovatele na Dobříši Jan Drda, který mě viděl ráno v okně u stolu a psacího stroje. Psal jsem *Ditu Saxovou* a na konci noci, už z vyčerpání (psal jsem v jednom zátahu několik týdnů, s pár hodinami spánku a někdy bez, a vstával jsem, pokud jsem se už dostal do postele, nejpozději ve čtyři) a v bdělém stavu se mi zdál sen, jako bych spal. Náhodou se mi ten sen hodil a začal jsem jím čtvrtou kapitolu o Ditě a D. E. ve venkovském hotelu s dvojníkem D. E., dlouhánem s kuchyňským nožem a střenkou posázenou mosaznými hřeby, zbarvenými do modra a zahnutou jako před' starobylého korábu, a najednou byli oba jedna bytost. (Byla to její touha po D. E. a hrůza z něho, ten dívčí strach, kterému málokdo rozumí.) Sen mi opravdu přišel jako na zavalanou. Stačilo ho pak jenom napsat.

Drda mi vyprávěl, jak pozná, že je u konce sil, na prahu vyčerpání. Je to u lidí, kteří píšou, běžné. Je to nebezpečná hranice. Člověk musí polevit, aby mu nepřeskočilo. Nesmí se to přehánět. Na něho útočí ptáci. Nalétávají mu na hlavu a do tváře střemhlavým letem, černým špičatým zobanem proti očím, ale těsně nad ním se loopingem vzesou zase vzhůru; ostatní ptáci pokračují v náletech jako německé štuky za druhé světové války nad Londýn. Pak to – zase jako ten první – vyrovnají a odlétají vzhůru. Jsou to letky, eskadry ptáků. Přejde to, když konečně zavře oči a povede se mu usnout.

„Doporučoval mi spát a dosyta se najíst.“

Jan Drda si nechal dělat v kuchyni *bifstejk*, pět centimetrů do výšky a deset na délku. Nic k tomu. Snědl za dopoledne nebo odpoledne pět *steků*.

„Proto měl břicho jako pec na chleba,“ řekl Ota.

„Poznám, kdy už to dál nejde,“ řekl jsem. „Je to, jako když někam jedu, kde se mění čas. Zjistím, že všechno, co jsem si pečlivě připravil, jsem zapomněl. Najednou nevím, jestli už jsem tam, nebo ještě doma. Připadám si zmatený, dezorientovaný, nevím, jestli je den, noc, tady nebo tam. Najednou jsem na obou místech zároveň. To tě tedy dokáže vylekat, než to přejde. Je to skutečné i neskutečné. Takových pět vteřin. Než se probereš. Měl jsem to jednou před cestou domů. Probudíš se, jako bys byl už doma, zjistíš, žeš vůbec nedorazil. Ale ne odtamtud – vůbec z domova.“

„To se mně nemůže stát, protože tolik necestuju. Na Křivoklát na ryby to není taková dálka, abych kvůli tomu nespál.“

Pak řekl: „Radši nikam nejezdím, ani na ryby.“

Něco takového měl Otův tatínek v Terezíně. Všecko se mu smíchalo. (Jako mně, když jsem měl pocit, že jsem zároveň tady i tam).

„Připadal si, že je s nácky jedna ruka. Vyložil mu to jeden profesor, který mluvil česky, jistý Emil Utitz. Stává se to lidem v zajetí. Je to plod strachu. Dávají za pravdu. A víc, ztotožňují se se svými uchvatiteli. Táta to znal z Afriky. Potvrdil mu to. Rodí se to ze strachu. Z krutých podmínek. Změní ti to osobnost.“ Pak řekl: „Je to jako nemoc. Snad je to nemoc. Taky ti promění osobnost.“

Všechno se rozmělní. Nebo znejistí, zpochybní. Ztrácíš totožnost. Nejsi, čímś byl. Víš to, i nevíš. Zlomí a rozloží tě to, na tisíc kousků. Ani se tomu už nesnažíš zabránit, utíkat od toho jako od strašidla, nebo si to popírat. Jsme jako z formely. Jak to říkal Aške o dětech, že z nich uhněteš, co chceš. Z dospělých asi taky. Kdo to nezakusil na vlastní kůži, nic neví.“

Ještě řekl, už hodně unaveně: „Strach tě ničí ze všeho nejvíc. Zmenšuje tě. Znásobuje to slabší v tobě. Ze strachu ustoupíš sám před sebou, jako byste byli dva. Někam dozadu. Do stínu, který vrháš a v kterém se ztrácíš. Ze strachu se začneš kamarádit i se svou nemocí, jako kdyby to byla sestra nebo milenka nebo kurva, na které ti nezáleží a zároveň záleží ze všech nejvíc. Namlouváš si, že ji svádíš nebo jí lžeš. Ona ti taky lže. A zároveň nelže.“

„Zatím ještě víme, kdo jsme,“ snažil jsem se.

„Někdy.“

Ještě řekl: „Hodně se toho se mnou změnilo a snažím se to vrátit, kde to bylo. Jsem rád, když mě bráškové poznají. Už ani nemám sílu je kritizovat, když se hádají o blbosti. Třeba vidí každou maličkost zvětšeně. Co já vím? Něco přehánějí. Neradi si odpouštějí. Jsem rád, že je mám.“

Podíval se na mě oddanýma očima, jako prve ten voříšek na něj. Pochopil, co mě napadlo, protože řekl: „Naštěstí nemám blechy a nekňučím.“ A pak: „Někdy se mnou zacházejí lidi jako s tím psem.“

„Cos mu říkal?“

„Takovou desetiminutovku. Že jsme na tom podobně. Potřebujeme vykoupat.“

Neřekl jsem mu, kolik jsem z toho psího rozhovoru slyšel.

„Vypadalo to, žeś mu vyhrožoval.“

„To taky. Mohl přijít o blechy, své spoléčnice.“

Potom: „Už vím, proč si lidi drží psy, kočky, kanáry nebo papouchy. Aby měli s kým mluvit. A aby to bylo živé.“

Připomínalo mi to Čechovovu povídku o vozkovi, který se chce svěřit z nedostatku posluchačů veselé opilé společnosti, jaké neštěstí ho potkalo, že ovdověl, a ty rozjařené kumpány to obtěžovalo; chtěli se bavit, a tak ho okřikli, a když je dovezl, bavil se o své bolesti jen s koněm.

„Neštěstí málokoho zajímá,“ řekl. „Asi jen neštěstí druhých. Jak říká vaše máma: ‚Máš-li neštěstí, o posměch se nestarej.‘“

Přikládal si vinu za to, že onemocněl. Byl jsem šťasten, že žije. (Bylo to teskné štěstí, jaké znala jeho maminka Herma.) Vím ze zkušenosti, že ta hlavní míra všeho je – žít. Přežít. Zůstat naživu.

„Někdy taky nevím, co dělám,“ řekl.

„Děláš to dobře,“ odpověděl jsem.

„Co je dobře?“

„Všechno, co je dobře. Co ti prospívá a nikomu neškodí.“

„Proč myslíš?“

„Žiješ,“ řekl jsem, jako bych ho musel ujišťovat.

Myslel jsem na to, čemu se říká hodnoty. Přátelství, společnost, účel všech věcí, smysl existence.

Napadlo mě, že toho víme o prapříčinách všeho málo.

Podoby, proměny existence. Ještě to bylo daleko, co slyšel hlasy a kdy v Rakousku potkal dábla.

Představoval si, že je sportovní reportér ve starém Řecku. Co by od něho čekali. (Přeskočil dvacet století.)

„Abys mohl být kouč, muselo by ti být čtyřicet.“

„Měli něco s kabalou? Tu nesměl studovat nikdo pod čtyřicítku.“

„Aby se z toho – ti mladší – nepominuli?“

„Který sport je pro tebe nejdůležitější?“ chtěl jsem vědět.

„Ryby,“ odpověděl Otíček. (Vynechal hokej, fotbal a plavání. Lezení po horách. Nebo jak trénuje ve volném čase hokejovou školu.)

„Člověk potřebuje iluze,“ pravil Ludvíček Aškenazy, nejchytřejší z našeho trojlístku.

Snad je člověk schopen si promítnout, co není.

„Je iluze lež?“

„Jak kdy,“ odvětil Aške.

Běželo o to, jak se na věci díval Aristoteles: nejen jaké záležitosti jsou, ale jaké by mohly být.

Zůstalo na každém zvlášť, posoudit, jak to Aristoteles myslel, když nabádal básníky, aby viděli, co by mohlo být. (Rozhodně to bylo jiné než návod komunistické strany, aby tvůrci viděli už to, co bude, nejen co je.)

„Ovšem, samozřejmě,“ pronesl záhadně Ludvíček Aškenazy.

Otovi dělalo dobře slyšet, co si mysleli o psaní autoři, zblízka i z dálky. Ludvíček Aškenazy ho potěšil párkrát sečtělostí, svými osobitými metaforami, které přizpůsoboval, s kým zrovna byl.

„Spisovatelé jsou jako automobiloví závodníci. Dokud jezdí a vítězí, všichni o nich ví. Přestanou a na okruhy, kde vyhrávali, se nanejvýš vzpomíná. Můžou si po zdech rozvěsit plakety a medaile a do vitrín postavit poháry. A když nikdo není doma a nedívá se na ně, hladit je očima.“

Nebylo to podobné se šampiony všech druhů sportu?

Aškeho na Václavském náměstí zastavila tělnatá paní.

„Pane, jste to vy, o kom si myslím, že je ten, koho myslím?“

„Možná; jak to můžu vědět, milá paní,“ řekl Aške.

Bál se, že ho ta paní při těle ztotožní s nějakým jiným tlouštíkem, jak se to známým lidem na ulici občas přihází.

„Jste to vy?“ řekla.

„Ano, jsem to já,“ odvětil pokorně Ludvíček Aškenazy.

„Chtěla jsem vás totiž už dávno poznat.“

Ludvíček čekal, že řekne, že je od dráhy nebo že jí prodal na trhu linoleum, něco podobného.

„Jste to vy. Znáám od vás každou řádku, pane. Dala jsem vaši knížku o švestkové vůni a o tom putování své dvouleté neteři, aby si ji mohla přečíst, až jí bude osm nebo deset.“

„Nebo dvanáct,“ dodal Aške. „Díky, paní. To jste moc hodná.“

„Říká se to o mně,“ zapýřila se paní.

Pak řekla: „Vypadáte líp, pane, než jsem si představovala.“

„Jak jste myslela, že vypadám?“

Aške nezanedbal žádnou příležitost ke společenské výměně názorů.

„Jako Appollon,“ ohromila ho.

„Myslíte olympského boha světla, hudby a poezie a jasnovidců?“

„Ano,“ zašeptala najednou. „Hledám poklady toho druhu.“

„To jste tedy hledačka pokladů,“ potvrdil Aške vlídným hlasem.

„Ano,“ šeptala dál. „Ztratila jsem hlavu. Promiňte.“ A odcupitala.

Ludviček se za ní zasněně díval. To mu už dlouho nikdo neřekl, že vypadá, jako si ta paní při těle myslela. Citoval potom Artura Koestlera:

„Kdo chce poznat autora, protože se mu jeho knížka líbila, je jako člověk, který chce mít husu, protože si pochutnal na husích játrech.“

Aške odvedl řeč jinam. Pochlubil se novinkami o Hitlerovi: měl patrně *syfilis*. Starého *Džou*. Šlo mu to na mozek. Pokládal totiž *syfilis* za židovskou nemoc. Není to ironie? Jak si s námi osud zahrává. Zrovna příjici. Proto se mstil?

Aške přečetl celý *Mein Kampf*, podle hesla poznejte svého nepřítele. Hitler věnoval syfilidě celou kapitolu. Asi nebyl mistrem logiky. Jestliže to byl skutečně *syfl*, soudil Ludviček, a už v posledním stadiu, vysvětlilo by to když ne hodně, alespoň něco. Aške čekal na paměti Hitlerova osobního lékaře pana Theodora Morella. (Nechaly na sebe dlouho čekat.)

Aškenazy proslul v rozhlase tím, že pokud se mu nezdály zprávy tiskových agentur, vymýšlel si svoje vlastní. (Místo v rádiu získal jako překladatel z turečtiny, kterou neovládal, naštěstí stejně jako ostatní, takže zprávy z Turecka si vycucal z prstu. Připomíná to sólokapry Jaroslava Haška, který, jak se ukazuje, má v žurnalistické branži mnoho příbuzných duší. Aške byl jedna z nich.)

„Dá se to ve sportu?“ chtěl vědět od Oty.

„Ne, když hraje Sparta – Slavia,“ odpověděl Otíček.

Pamatuju si, jak jsme slavili Nový rok (už nevím který) a bavili se o pošetilsti usilovných přání v tu vteřinu mezi starým a přicházejícím rokem, jako kdyby na tom stál svět.

„Všechno nejlepší,“ řekl Ota.

„Všechno,“ odpověděl jsem.

„Co si lidi přejou? Aby se jim splnily naděje, které se starým rokem už nestihli. Ženské, aby zhubly. Chlapi, aby neměli hluboko do kapsy, vlasy jim slézaly menší rychlostí a zbavili se pár nadřizovaných (to si ti nadřizení možná přejí i o nich). Pak je zbytek, kterému stačí, aby jim to fungovalo a aby se to s nimi nezhoršilo. Mohli by – kdyby jim o to někdo stál – předložit listinu nevyplněných přání.“

„Ať ti vyjde to hlavní.“

„Aby to děti měly lepší než psi v parku a dovolili jim na trávě hrát si?“

„Myslíš, že by mělo smysl přát si, aby si lidi víc odpouštěli?“ Myslel na brášky. Vadilo mu, že jsou tak nesmiřitelní.

Vytáhl svou poslední kartu. „Aby se to dalo vydržet.“

Zaujali ho v tu dobu stoikové. Pocházeli z chudých lidových vrstev. Kromě jejich zakladatele, který se nakonec zasebevraždil, to byla trojice: zápasník, atlet a otrok. Hledali hlas ducha, *kriterion* pravdy, aby tvrzení nebylo bludným míněním a získali souhlas lidí. Chtěli žít v souladu s přírodou. Svoboda pro ně byla totožná s rozumností. Rovni si v jejich očích mohli být lidé, kteří odhodili zátěž strastí a nectností. Nelpěli na světských statcích. Odměna za to se projevovala ve vnitřním klidu.

„Nedali se vyvést z rovnováhy.“

„Tvrdí se to,“ řekl jsem.

„Mě zviklá i silnější voňavka.“

„Ber to jako oni (stoikové).“

„Jak myslíš, že to beru?“

„Já bych se slastí nevzdával.“

„Aby ti to psalo,“ řekl.

Pil maloučko a potom nepil vůbec. (Kromě těch nespočítatelných limonád, sodovek a čisté káranské vody nebo potom z řeky Želivky. To i když tam postavili přehradu.)

Zima byla ten rok mírná, blížilo se jaro, začínala fotbalová sezóna. Chodili jsme na Duklu, kde měl Ota kamarády a s funkcionáři si tykal.

Poznával jsem jeho miláčky, Kučeru (o němž bude řeč později), Masopusta, Pluskala a hráče, kteří připomínali herce v dramatických hrách. Na Duklu chodilo i obecnstvo, které armádnímu celku nepřálo. Měli většinu zápasů vyprodáno. Ota se znal i se sudími. Ať byli v civilu čímkoli, na hřišti se měnili v suverény, kterým (navenek) nesmí (nebo nemělo) záležet na výsledku a o jejichž nestrannosti neměly být (ale vždycky byla a budou) pochybnosti. Na devadesát minut jim sudičky přičkly neomylnost. Jejich píšťalka dokázala zvrátit skutečnost, a kdyby zvedli dlaň proti slunci a způsobili (byť miniaturní) zatmění, platilo by jejich slovo, i kdyby řekli, že přestalo svítit.

V tu dobu přijel do Prahy mezinárodní soudce kopané pan Viktor Cornell. Byl střední postavy, spíš menší, s nohama do O. Kostkované kalhoty, stejně pestroučké sáčko a do třetice kropenatého motýlka u krku v kanárkově žluté košili. Ota mě volal, jestli mohu přijet na Slavii, pan Cornell, jeho nový známý, má dva volňásky na

derby Sparta – Slavie. Po utkání můžeme jít na večeři. Pan Cornell se uvolil, že si na nás udělá čas.

Pan Cornell to pískal rezolutně a ke spokojenosti mužstev i diváků.

Šli jsem na večeři. Pan Cornell mluvil česky, s přimísením ukrajinského *dialektu*, kterým se mluvilo v Mukačevu, odkud pocházel, než se jeho rodiče vystěhovali do Ameriky. Ve Státech už byl doma, a jak pravil, soudcování byl jeho koníček; jinak se zabýval řízením svého dopravního podniku. Kdybychom náhodou přijeli do New Yorku (dal nám okamžitě navštívenku), na jeho adrese jsme vítáni. Věděl ovšem, že v socialismu je cestování napříč kontinenty – mírně řečeno – ztíženo, ale co kdo ví?

„To je moje *rezidence*, tohle je můj služební telefon.“

Tady musím maličko odbočit. (U slova *rezidence*.) Měli jsme kamaráda Jendu Fröhlicha, který se po válce vystěhoval do Izraele, získal parašutistický výcvik, a po jednom seskoku, kdy se mu neotevřel padák, skončil s kariérou u letců a přesunul se do Ameriky. S Otovými bratry Jiřím a Hugem se znali z Terezína. Byl maličký, a dokud nepřibral a nepodobal se kuličce špeku, hrál kopanou na pravém křídle na pražském Hagiboru a potom v Terezíně. Získal si slušnou pověst. Do Terezína se dostal se dvěma sestrami, z nichž jednu, Martičku, provedl Osvětímí-Březinkou. Občas nám z USA posílal pohlednice New Yorku a západů slunce v Montaně, Nevadě nebo Arizoně a jednou Velkého kaňonu. Sliboval dlouho, že přijede; konečně se ukázal. Udělal jsem mu u nás doma v Lužické 40 *stejky* a pochválil mi kuchařské umění, kvalitu masa i byt.

„Nebydlíte si špatně,“ pravil.

V Americe, jak řekl, měl transportní podnik. Obchodoval v chemickém průmyslu. Dvě poznámky: Nebyl to žid. Tatínek propašoval své tři děti do židovského sirotčince, protože v hospodářské krizi je nedokázal uživit. Jako chovanci židovského sirotčince se dostali nakrátko na gestapo, na déle do Terezína, pak do Auschwitz-Birkenau, a po pochodu smrti Jenda Fröhlich zachránil svou sestřičku (doslova s nasažením života) a jak bylo řečeno – potom do Izraele a nakonec do Ameriky. V Praze si vypůjčil fiatku 805 od Jiřího (který neměl rád, když jsme ho představovali jako Otíkova bratra, jako by neměl vlastní totožnost) a nacpali jsme se do ní všichni čtyři, Fröhlich za volant, Ota a Jiří a já, a projížděli jsme dolů Žitnou. Už z dálky, když viděl na křižovatce ve Štěpánské červenou, pravil Fröhlich, že pro něho to neplatí. Samozřejmě nás zastavil strážník. Jenda Fröhlich vytáhl svůj americký pas (snad na to čekal, až se jím bude moci v Praze pochlubit). To už jsme všichni tři zbývající věděli, že se zadělává na katastrofu. Byla to jiná doba. Z každého – i chudého

Američana – čouhal imperialista nebo záškodník. (Tenkrát by se mu byl s to dívat někdo i do kapsy, jestli tam nemá mandelinku bramborovou, aby poškodil družstevní zemědělství.)

Snažil jsem se zachránit, co se dalo. Vytrhl jsem Jendovi Fröhlichovi jeho americký pas z ruky a strčil ho rychle do kapsy a pokoušel se vysvětlit policistovi, že náš kamarád přijel z Ameriky, je šťastím bez sebe, že vidí staré brachy, s kterými prošel kusem války, a tak dále a tak podobně. Na policistu americké občanství ani průjezd na červenou neudělaly dojem. Tak jsem naznačil Fröhlichovi, aby držel jazyk za zuby, vzal strážníka stranou a legitimoval jsem se coby člen prezidia Svazu československých spisovatelů a uprosil strážníka, aby přimhouřil oči s tím, že řidiči už Otíkův bratr Jiří jaktěživ auto nepůjčí. Nakonec se to spravilo tuzexovými poukázkami, které jsem měl u sebe.

Fröhlich se tvářil blahosklonně. Pozval nás (i s dopravním strážníkem), bude-me-li v Americe, do své *rezidence*. (To byl nový pojem, *rezidence*. Zapamatovali jsme si to: *rezidence*.)

A pak jsem byl s jednou vzájemnou kulturní výměnou v Americe. Jenda Fröhlich mě vzal do Bronxu, newyorské čtvrti chudiny a černochů, pokud možno ještě chudších. Jeho žena připravila kachnu. Servírovala ji na stůl s přílohami. A děti (tři) musely sedět stranou a nesměly se kachny ani dotknout. Kromě mě nikdo nejedl. Nemohu tvrdit, že mi jen chutnalo. Nechal jsem tři čtvrtiny s výmluvou, že už nemůžu. A pak jsem viděl transportní podnik Jendy Fröhliche v garáži. Rozvázal ve svém šestimístném *chevroletu* lepidla na pneumatiky po farmách a zemědělských usedlostech ve státě Nový York a New Jersey. Měl z kapsy daleko na talíř. Vybavil jsem si jeho chválu na moje *stejky* v Lužické a jak uznal, že docela dobře bydlíme. Jeho kutloch totiž nebyl o moc víc než kutloch.

Začal nosit na stůl staré obleky s tím, že to musím vzít Jiříkovi Popperovi jako dárek z Ameriky. Věděl jsem, že už kdybych vybalil první vestu, Jiřík, známý *fajnšmekr*, kterému žádná laciná hospoda nebyla dobrá, pokud sídlila v jejím sousedství dražší (museli jsme změnit několikrát hostinec, když jsem později přijel z exilu z Ameriky a chtěl vzít Jiříka na oběd), se zlou by se potázal. Tak jsem u Fröhliche všechno to šatstvo, z něhož by dobrý vetešník mohl žít pár roků, s omluvou nechal s tím, že smím mít v letadle jen dvacet kilogramů a už mám přes váhu. (Jiřík to později ocenil. Mohl si zachovat o svém příteli z války slušné mínění.)

S těmito zkušenostmi s Fröhlichem jsem vyslechl nového známého Viktora Cornella, abychom, kdykoli přijedeme do Ameriky, vyhledali jeho *rezidenci*. Protáhli

jsme ve třech dnech pana Cornella tou nejhezčí Prahou, jakou jsme znali. Slíbil nám to oplatit, oběma najednou nebo každému zvlášť. Opakoval, že jsme v jeho *rezidenci* vítáni i bez ohlášení.

Pan Cornell přijel soudcovat do Prahy dvakrát. Už měl naše adresy a telefonní čísla. Cítil se tu jako doma. Občas utrousil, co je v Americe pětkrát nebo desetkrát větší a stokrát nebo dvěstěpadesátkrát lepší. Ještě uvedl, že je majitelem dopravního podniku, abychom si nedělali – jestli přijedeme – starosti s financemi. Kopaná se pomalu zabydluje i v novém světě a za takových padesát, sto roků bude *soccer* stejně populární jako nyní americký fotbal, odrůda rugby.

Ota přijel do Ameriky s Duklou. Následoval jsem ho s filmy (*Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, *Transport z ráje* a *Démanty noci* a potom *Obchod na korze*).

Rezidence pana Viktora Cornella byl byt ve dvacátém čtvrtém poschodí (jestli se po těch letech nemýlím) v činžáku na pravém břehu řeky Hudsonu, s velikou podzemní garáží, podobný kasárnám se zrcadly ve výtazích, aby nájemníci viděli, jestli nastupující je zloděj, násilník nebo vrah, s poplašnými zařízeními u knoflíků na noční světlo: byt se podobal předsíni lepší instituce, tentokráte bez mříží. Neměl výhled na řeku, jen do světlíku z jedné strany a na stěny činžáků vedle z té druhé. Žil sám.

Nechci pana Cornella urážet. Měl dobré srdce a byl to doopravdy mezinárodní fotbalový soudce. Měl také opravdu transportní firmu: veliké otlučené taxi (ne svoje, pronajaté od firmy, pro kterou jezdil), v němž vedle sebe na sedadle vozil obrovský kuchyňský nůž, protože ho už několikrát chtěli místní *alcaponové* obrat, nebo obrat i odkrouhnout. Jezdil v noci. Někdy mu nasedla do vozu dáma, která místo dolary zaplatila trochou slasti (na místě). Žil sám, tak trochu z ruky do úst. Nůž si koupil dvakrát, protože mu ho ukradli.

Kdyby to měla být bajka, poučení by bylo, že člověk se nemá v cizině chlubit *rezidencí*, je-li rád, že má střechu nad hlavou. Ale odříkaného, jak praví přísloví, atd. – Když jsme přijeli do Ameriky, čekal na nás Viktor Cornell s taxíkem u letiště, nůž pod dekou, aby nestrašil děti. V jeho bytě jsme strávili pár dní. Odměnou mu za to moje žena párkrát uvařila. Maďarský guláš, který připravil na uvítanou, nebyl hotel Jalta. Po okupaci 1968 přijel do Prahy pískat a Ota mi po něm poslal kufr se svršky a Pepíčkovu tahací harmoniku, takže nakonec Viktoru Cornellovi všechna čest. (Našich kufrů na letišti se tenkrát ujal mohutný černochoch v krásné uniformě. Odnesl je, asi jako je daleko z chodníku

na *refíž*, a chtěl za to deset dolarů. Protože byly mé jediné, spokojil se s osmi.) Jak už jsem vyprávěl, komentoval to Viktor Cornell památnými slovy, že v Americe jsou tisíce takových (libovolně doplnit trefným přídavným jménem) Arnoštů. (Pak jsem to Otovi popsal.)

Život si nás brousil ke své podobě. Nemohli jsme si stěžovat. (Neříká Aristoteles, že nuda je nejhorší nepřítel spisovatele?)

Lepší přehnat než nedotáhnout, doplňoval Aškenazy a zkušenější literární mistr, jako Adolf Branald nebo Jan Otčenášek anebo Jiří Weil.

Učitele v přehánění jsme měli u Otího doma, jeho tatínka. Chtělo to jenom pozorovat – včetně učit se (na pochodu, jak se říkalo) psát.

Ota Pavel si našel svůj trávník. Sport byl pro něho, co pro Josepha Conrada plavci a moře, pro Isaaka Babela revoluce. Měli jsme rádi knížku *Hrdina hřiště* amerického spisovatele Millarda Lampella, kde hráči amerického fotbalu tvořili vesmír, v němž mizely hvězdy i celá souhvězdí, láska i faleš, osudy těch lepších, kteří prohráli, a těch podlých, kteří vítězili.

„Jak bereš chválu?“ zeptal se mě.

„Někdo tě chválil?“

„Odpověz.“

„S rozpaky.“

„O čem jste se v lágru nejvíc bavili?“

„Co budeme dělat, až se vrátíme.“

Jiří Justic, s kterým jsem pekl v Terezíně, v Osvětimi-Březince i v Buchenwaldu, Aussenkommando Meuslowitz bei Leipzig, chtěl být automobilovým závodníkem. Za sebe jsem se chtěl stát letcem.

„Měli jste štěstí.“ „Jo.“

„Jak si to vysvětluješ?“

„Nevysvětluju si to.“

„Jak to?“

„Většina kluků se nevrátila.“

„Jak se díváš na štěstí?“

„Jako na počasí. Jako když ty jdeš na ryby. Nevíš. Nehleď na předpovědi.“ Zvraty osudu, náhlé a bez varování, jakoby z ničeho nic, Otu Pavla fascinovaly. Přechod od štěstí k neštěstí, od úspěchu k prohře a od smůly k nové naději, aniž se účastník zaslou-

žil nebo si to zavínil, v něm mobilizovalo vnitřní sílu; mělo to pokaždé jméno, podobu, tvář, okolnosti. A směl být přítom.

Měl jsem to štěstí být s ním od roku 1945 až k tomu (nejen pro mne) nešťastnému jaru 1973, kdy ke mně došla ozvěna dvojí smrti mých kamarádů. (Kdysi jsme si s Otou podtrhávali v Senekovi: „*Hanba kormidelníkovi, kterému vyrazila vlna kormidlo z rukou. Hanba kapitánovi, který opouští plachty zmítané větrem a vydá loď bouři napospas. Ten však, koho pohltilo moře držícího kormidlo a vzpírajícího se, ať je pochválen, třebaže ztroskotal.*“)

V ústavu, kam se chodil (nebo kam ho odváželi) léčit, když onemocněl, jsem se ho jednou zeptal, jak mu je.

„Jde to. Je to lepší.“ (Neopakoval, že ovšem neví, jak dlouho mu to vydrží.) Nic jsem neřekl.

Nejhlouběji v jeho duši se odehrával zápas mezi silami, které v něm oslavovaly život, a energií smrti, která se ohlásila nemocí. To druhé v něm šířilo strach, jako se šíří rakovina. První byla spirála života, které se držela rodina, otec, matka a bratři, a která je vyvedla z války, v níž byli všichni blízko zániku.

Spirála nahoru i dolů. *Schizofrenie totožnosti*. Čím si odpovídáme na otázku: Kdo jsem? Kam patřím? Co mě čeká? Čím jsem těm druhým cizí? Takovou *schizofrenii* trpíme všichni, kteří se tážeme: odkud jsme přišli? Kam jdeme? Jaký smysl má naše teď, co děláme? Jsme to, co si myslíme, že jsme, jako se na adresu Ludvíčka Aškenazyho ptala ta dáma při těle? Člověk není dům a nemá okna, jimiž je vidět, co se děje uvnitř.

Měl v sobě spoustu uklidňujících prášků.

Někdy mluvil sám k sobě. Slyšel hlasy. Kládl si otázky, které vyvolávala nemoc. „Jsem jako *kosmonaut*. Opouštím planetu Zemi.“

Měl rád malíře světél a barev jako Vincenta van Gogha, jehož Slunečnice si pověsil zarámované na zeď ve svém pokoji.

Elektrické šoky, které nenáviděl, byly v jiných případech úspěšné.

Toužil po lehkosti, kterou mu všechno, do čeho se pustil, upíralo. Vzpomínal si na bezbolestnost, která se nevracela. Bránil se tomu sebeironií, humorem, který byl k smíchu spíš těm druhým. Sebezapíráním.

To spisovatelské v něm, povinnost autora pochybovat o všem, se nemocí neoslabil, nýbrž znásobila. (Jestliže se v souvislosti s *kosmonauty* mluví o rychlosti světla, tázal se tajně, jakou rychlost má tma.) Neměl tušení, jak se zvrátí jeho

postavení v žebříčku české literatury od neuznání k uznání, s odstupem času, třebaže to bývá tak často opačně, od uznání k neuznání.

Pocítoval silněji, že od myšlenek na budoucnost se vrací k myšlenkám na minulost. Budoucnost slibovala méně, než poskytlo to, co předcházelo.

„Jsou věci, od kterých se nemůžeš osvobodit,“ řekl Aškenazy, „můžeš jim porozumět.“

„Uleví ti to?“

„V něčem.“

Zatrhl si citát z Phila z Alexandrie: *„Buď vlídný, protože každý, koho potkáš, bojuje svůj velký zápas.“*

Věděl, že i kdyby mu horoskop prorokoval opak, nemůže si skok do budoucnosti dovolit. Čekal.

V jeho duši sídlila otázka nebo hádanka, nakolik si ten, kdo ho lituje, přeje, aby umřel. Proč mu jsou stejně protivní jako přijatelní ti hostejní, kterým je to jedno. Bral v potaz kvality člověka. Viděl svět, jaký je, ne jaký by měl nebo mohl být. V obličejí měl vzdor i smíření. Signalizoval očima lidem: Tak to je. Už si dovedu odpovědět co a jak – a aspoň na to, co a jak je se mnou. Nebo jeho oči říkaly: Víím, co bych možná neměl (vědět).

A přál si psát, vyjádřit to nejvnitřnější, to tajné, k čemu už měl název: Jak jsem se zbláznil.

V tu chvíli (jistě by mně vytknul, abych ho nepřihlašoval do žádné soutěže o královnu) byl krásný. Měl v očích pravdu. Čišela z něho mužnost i něha.

Někdy se díval na koberec ve svém pokoji, na obrázek Slunečnice na zdi, a viděl, co možná nikdo nikdy nespatriil. Slyšel ve slovech jinou hudbu a světlo mu ozařovalo odlišný svět. Podíval se na člověka a zahlédl v něm vše, zvenku i zevnitř.

Snažil se vyhýbat aktivní politice (literatura, sport a příběhy zajímavých lidí mu to umožňovaly), ale všechno kolem něj se zpolitizovalo. I to, co se vztahovalo k Bohu jeho maminky, i co se Boha – jako jeho tatínek – vzdalo. Což připomínalo citát irského herce Petera O'Toola, který o sobě prohlásil, že je bůh. „Modlím se a najednou shledám, že mluvím sám k sobě.“

Protože byl ve svém dospělém životě voják a vyrostl v druhé světové válce, viděl, co se podobalo laciné literatuře o Armagedonu nebo apokalypse. Ti, co nejhlasitěji mluvili o míru, připravovali – na obou stranách – válku. Díky atomovým a vodíkovým bombám by byla zánikem života člověka na Zemi. Báł se studené války; strašila ho v noci jako jeho otce. Viděl, jak se vrací do obecného povědomí terorismus. Taky teroristé se

kryli mírotvorným úsilím a nakupovali a rozmísťovali *semtex* prodávaný z Čech až na koniec sveta. Obával se, že v povědomí lidí je obojí: strach z války i přijetí války jako souboj dobra a zla.

V ústavu měl čas se tím zabývat. Duševně mu to nepomáhalo.

„Chtějí zachránit svět válkou, která ho zničí. Amerika ujišťuje Rusko, že nepoužije atomovou zbraň první, ale nezaváhá jí oplatit stejné stejným. Totéž tvrdí Rusové. Ztratilo se v tom, jestli je to správné nebo ne. Obě strany to mají pojištěné na zemi, ve vzduchu, na moři, pod mořem, na ostrovech a brzy k tomu přibudou meziplanetární stanice. Indie hrozí Číně a Čína Indii a Indie Pákistánu. Navzájem se vymažou z mapy. Izrael, kdyby ho ta třistanásobná přesila v lidech chtěla zaplavit v plné zbroji a zahnat do moře, jak se dávají slyšet, použije co? Přitom Země se točí od východu k západu a vítr vane do všech koutů. Neunikne nikdo.“

Nezvyšoval hlas. „Je to jen otázka času.“

„Neboj se, neutče ti to.“

Ani teď nezvýšil hlas. Nezrychlil se mu tep, nevypadal vzrušeněji.

„Přenech to koňovi. Má větší hlavu.“ Měl velkou hlavu. Vypadal jako obr.

„Co vám dneska dali k obědu?“

„Kuchaře bych vyměnil.“

Nechápal jsem, proč je v ústavu. Mluví rozumně, myslí rozumně a zachází s doktory, ošetřovatelkami a návštěvníky rozumně. Ota věděl svoje.

Jen když to s ním bylo horší, nezabýval se aktuálními otázkami, kterým se později říkalo vzájemná destrukce.

Díval se na mě velkýma očima a měl v pohledu úzkost:

„Když jsi mě vezl sem, připadal jsem si na schodech jako na srázu hory, na kterou nevylezu. Teď si připadám nad propastí. Držím se za konečky prstů skály. Bojím se podívat, jak hluboko spadnu?“

„Ještě pár schodů.“

Bál jsem se, aby se to nevrátilo.

Vzal jsem ho pod paží. Zlomek vteřiny.

„Přijdu se na tebe podívat.“

„Ráno je báječné.“

„Až se vyspíš.“

„I kdybych nezamhouřil oči?“

Nevěděl jsem, co říci. Myslel na něco jiného. Vyprovodil mě ven. Stáli jsme přede dveřmi.

* * *

V *Knize osudu* Oty Pavla figurují nejrůznější lidé. Jistě by se smál, že o něm píšu. Vytýkal mi tempo; míval o mě strach, že se uštvu; bránil mě proti závistivým a strachoval se, že mě jednou bude vozit na vozejčku, tlačit napříč Václavským náměstím, jako když jsme se stěhovali z Truhlářské, dole u řeky, nahoru na Vinohrady do Přemyslovské. Vypůjčili jsme si v Truhlářské, v domě s plaketou, že tady žil a působil v letech *anno dazumal* Karel Marx, v truhlářské dílně dvoukolák, na který se snadno vešly svršky pro čtyřčlennou rodinu. Smáli jsme se, jak se nám smáli lidi; byli jsme šťastni, protože jsme svůj literární život měli teprve před sebou, zatím začátečníci, s téměř ničím na svém kontě, ale s tajnými plány, že se na ten český Olymp vydrápem, kdyby na sůl nebylo. Ve skutečnosti nám stačilo se škrábat. I to byla výsada, kterou nám nikdo nedokázal vzít.

Kdyby se mě někdo ptal na největší ctnost Oty Pavla, pověděl bych, že to byla neokázalost. Vnímavost pro vnitřní svět ostatních. Vidět hlouběji, než co kryje pozlátko, výš, než utápí mělkost.

Díval se na každého, jako by všichni, s nimiž mluvil, věděli něco, co nikdo jiný. Zkoumal motivy svých postav. Tušil, že každý má – kromě zjevných pravidel – svá tajná, nikomu nesdělená. V životě každého člověka je zrníčko zlata, kterým je bohatší, než si myslí.

Dokázal najít na lidech, co nikdo neobjevil, často ani oni. Bylo to zajímavé, ne každé radostné nebo jen občas povzbuzující. Zjistil, že nad jistý věk (v jeho případě pro nemoc dříve), si lidé začnou myslet, že co udělali, dělali špatně. Dar mládí je vidět věci z perspektivy, která se léty zatemňuje jako den, když se šerí.

Mohl vzpomínat na doby, kdy jsme pracovali v rádiu a všechno bylo teprve před námi. Ty časy nadějně viděním mladých, kteří se podobají štěňatům; už vidí, ale ještě ne zřetelně, spíš v ranní mlze. Lidé se zdají v mládí družnější, nezištnější (ne všichni), méně závistiví než později. Vstupujeme po slepých příslibech mladosti do věku otrlosti. Někdo méně, někdo zcela. Znal dva plukovníky, kteří pracovali ve vojenském tisku. Jeden z nich (ten druhý) dostal za totality slovo ve věcech, které nesmějí spatřit světlo světa. Zakázal v televizi jeho povídku s poukazem, že „Pavel ne! Židům nic uveřejňovat nebudem“. Trpěl poklesem zpívajících zítřků od utopie

k zločinu. Od ideálu rovnosti ras k ponižování připomínajícího Hitlera. Od naděje svého otce, bratří a kamarádů, toho nejniternějšího v sobě, ke zklamání.

„Člověk je schopen – úměrně tlaku – žít nebo přežívat – za války i bez války – v sebehypnóze,“ soudil.

Ve svých dopisech, které mi psal do Ameriky, se nebál. Kdoví jestli prošly všechny cenzurou. Ty, které jsem dostal, byly některé otevřené. Jiné zase plné kódů, jínajů a narážek, o nichž předpokládal, že jim cenzoři nerozumí. Ve svých odpovědích jsem byl opatrnější. Nechtěl jsem mu dělat potíže. Měli jsme si toho hodně co povědět i mimo politiku a stav světa. Reálný socialismus i reálný kapitalismus nás přivedl do rozpoložení, které zachytila už bible. Jiný svět, než v němž si odžijeme svůj příslušný počet roků, není.

Tisíce let zápasí lidi s totožnými potížemi. Jednou čelí lvům v aréně, potom tankům v ulicích a mezitím cenzuře, drábům a uzurpátorům všeho druhu, falešným svědkům, zlodějům a podvodníkům a bratříčkům podobného ražení. (Ne jeho bratřím.) Stojí za to přečíst si v archivech, co se stalo před sto roky, abychom viděli, že to bylo podobné dnešku, i kdybychom si namlouvali, oč jsme už dál. Má to jen jiné šaty.

Vyhrožoval jsem mu občas, že napíšu o jeho rodině jinak než on. V jeho podání byl živočišný, divoký a impulzivní tatínek Leo něco jako obdoba *Babičky* Boženy Němcové (babičky s malým písmenem), kterou viděla ve svých (i jejích) lepších okamžicích a o níž se dá – chvílemi – i pochybovat, že mohla být tak dobrá. (Omlouvám se. V našich příbězích jsou – podle Aristotela – hrdinové lepší než dobří a horší než špatní, protože průměr – to zase řekl Tolstoj – nemůže být zajímavý, i kdyby se o to pokoušel ten nejnadanější spisovatel.) Oba jsme díky Ludvíku Aškenazymu studovali Aristotela od začátku, já od dvaceti, Ota Pavel od osmnácti.

S odstupem času je vzdálenost mezi oběma autory menší. Božena Němcová obdařila svou *Babičku* (babičku) pohádkovými rysy, jako Ota svého tatínka téměř mýtickými (rysy). (Hledal to pohádkově hrdinské, smělé a velkolepé a zároveň při zemi ve Veselém, Raškovi a Zátokovi nebo Kubrovi a dalších.) Z některých věcí Oty Pavla na nás dýchá folklor. Lidová píseň. Ohlas dávných legend a mýtů. Pohádkovost. Co bychom si přáli, aby takové bylo, co by mohlo nebo mělo být. Když psal, skoro si přál vypadat jako hloupý Honza. Vyjít ze všech šlamastik nakonec s vlajícími prapory.

Byl to možná vliv Aškenazyho, tak jako se Aške učil od Andersena. To základní je nadání, povaha a sklon autora. To druhé jsou vlivy. V případě Oty to byl sen (o jeho tatínkovi), který se nikoho a ničeho nebál, starý jako literatura sama, obsažený

v písemnictví každého pokolení. Rys, který činí literaturu nenahraditelnou, to přítomné v pohádkách, v nichž dobří vítězí a zlí prohrávají a scházejí se s posměchem. U Oty měli svá jména; osudy a epizody, zvláštnosti, všední dny i hvězdné okamžiky. Přiměl se vidět i tu druhou stranu věcí. Cítil, proč se potřebuje utvrzovat, že čest není směšná a kuráž pominutelná nebo dobro nic, na čem by člověk mohl vydělat. Lepší vlastnosti člověka neumírají s ním. Jsou v jeho činu, chování. Je ctí spisovatele je znovu objevovat. (I kdyby ty horší byly v přesile.) Vyzdvihovat je, jako lampu v šeru, abychom viděli, kudy jdeme, kam a s kým a proč. (Nedalo se to vyslovit nahlas, aby to neznělo pateticky jako stavění pomníků, ale bylo nutné v to věřit.)

Toho se držel i ve své nemoci, kdy pochyboval o všem. Šlo to s ním jako světlo a stín.

„Blázen má tři tváře: tu šílenou, tu normální a tu podle nálady, jak mu je.“

„Co tím chceš říct?“

„Na vojně by mně velící důstojník rozkázal: poddůstojník Pavel, vystoupit z řady, tři kroky dopředu.“

Vyměnili jsme si pohledy.

„Rozmyslel bych si, kterého nechám vykročit.“

Vystoupil by asi ten zdravý, rozverný, dobře naladěný Otíček Pavel, jehož měli všichni rádi, kterému koukalo z tváře, že nikomu neublíží, se smyslem pro humor na vlastní adresu, usměvavý, trochu ironický, se zrníčkem hořkosti někde hluboko v očích. Občas si na ulici nebo doma prozpěvoval.

„To nejlepší teď pro mě je, když se to neohlašuje ani neprojevuje a nemusíš mě ty nebo bráška nikam vozit.“

„Jasně. A bude to čím dál tím lepší.“

„Nesmím to přeceňovat.“

Někdy jsme se vedli s rukama kolem ramen.

„Aby v tom někdo neviděl *homoerotiku*,“ povídám.

„Na to se vykašli,“ opáčil Ota. „Co to je?“

„To si můžeš domyslet.“ Domyslel si.

Cítili jsme k sobě to, co cítí přátelé.

„Nejsi můj typ,“ povídám.

„Ty můj taky ne,“ opáčil Ota.

„Tak jsme bez starosti.“

Byla to láska – ta kamarádská. Pořád jsme se vodili po ulici s rukama kolem krku.

Někteří umělci jsou skvělí jako umělci, ubozí jako charaktery. Někteří trpí výkyvy v odevzdané práci, jiní se jim vyhnou. To nebyl případ Oty Pavla. Byl čistý ve svém uměleckém i osobním životě.

V Knize osudu Oty Pavla je také jeho rodina jako kolektiv, ovšem i jednotlivci. Bratři, maminka, tatínek, strýčkové, tetička. Byla to podobná výsada znát je, jako chodit do divadla, kde se stále hraje. Je to snad rys té rodiny, něco jako maličké prokletí, že spolu (někteří) mluvili a nemluvili, například starý Popper a jeho bratr Karel, kteří se rozhádali, protože starší bratr si bez dovolení zapůjčil motorku a spadl s ní do rybníka, a do smrti na sebe už nepronesli slovo, podobně jako oba bratři, Hugo a Jiří, kteří, jak každý z nich pyšně uvádí, spolu už léta nemluví, ačkoli by si sotva pamatovali důvod, pro který k tomu došlo. A byli jeden pro druhého za války tak dobří. (Je to jako hra bez přestávek, pokračující za staženou oponou.) Samozřejmě to byla a je zajímavá, inspirující rodina (pro to lepší a nejlepší i pro to méně dobré). A tak vidím, že když chci dostát svému předsevzetí napsat poctivou vzpomínku na kamaráda, aby to nebyl pomník, náhrobní kámen ani úmrtní oznámení, budu muset ze začátku psát i o jeho bratrech a lidech a věcech kolem, a protože takovou věc píše člověk jednou za život, budu se snažit, aby byla stručná i co nejcelistvější. Vyprávět o kamarádovi znamená trochu vypovídat o jeho blízkých. Slyším hlas všech Popperových, později Pavlových. (Měli rádi českou zem a chtěli si počestit jméno, aby i jméno znělo česky.)

Je to zvláštní, slyšet hlas mrtvých vedle hlasů živých, jako by to pořád byla jedna rodina a byli, alespoň v mé mysli i srdci, všichni pohromadě.

* * *

Jako mladí reportéři jsme se dostali na koncerty dvou zahraničních hostů: Yvese Montanda a Paula Robesona. Pamatuju si, že Montand nechtěl začít zpívat, ačkoli už stál před mikrofonem a objímal ho – jak to zpěváci dělají – oběma dlaněmi z maličkého odstupu jako horký kaštan a nechtěl se spálit. (Nebo mikrofon chránil.) Nikdo nevěděl, proč nezpívá. Už měl začít. Uplývaly minuty, čtvrt hodiny. Umělec stál na jevišti. Už ho uvítali potleskem a nic. Kde to vázlo? Ukázalo se, že nechtěl (nebo nesměl, nemohl), dokud se nevyřeší situace kolem jeho honoráře. Otovi se to nerýmovalo s pověstí o velkorysosti a politických postojích i nezištnosti zpěváka.

Díval se na ztepillou figuru Montanda a nehrálo mu to. Sál Obecního domu byl nabit do posledního místečka. Diváci se divili. Chvillemi tleskali, šeptali, dohadovali se mezi sebou, ale nevypadalo to, že by Yves Montand začal zpívat (důvod, proč přijel); přešlapoval u stříbrné tyče s černou hruškou mikrofonu. Měl hnědý dvouřadový oblek s bílými přerušovanými proužky pařížského stylu, rozhalenou červenou košili, zamyšlenou chlapeckou tvář.

„Chápeš to?“ zeptal se Ota.

„Na něčem se nedohodli,“ odpověděl jsem. (Jako reportér jsem nahlédl do zákulisí.)

„Nebude zpívat, dokud mu nevysolí peníze na dlaň?“

„Asi ne.“

„Budeš mít zajímavější reportáž.“ Ota se podíval na zápěstí.

„Mělo to začít před půlhodinou.“

V sále bylo čím dál tím větší horko.

„Třeba to vůbec nezačne.“

Zpěvák měl tmavé vlasy a výraz herce z filmu *Mzda strachu*. Zamyšlené, svraštělé nízké čelo do tří vrásek pod vlasy a dvou vrásek nad oblouky obočí přerušených uprostřed, výrazné rty a maličko odstávající uši. Všichni měli čas si ho dobře prohlédnout. Roštěáký výraz, který měl ve filmu, se proměnil ve vyčkávavost, jaká by se dala připsat spíš obchodníkovi nebo boxerovi. Jen ve zdviženém hustém tmavém obočí a velkých očích se zračily rozpaky zpěváka, na kterém to asi nezáviselo. Ani jemu nebylo příjemné tu přešlapovat a nechávat obecenstvo čekat.

Ukázalo se, že zádrhel spočívá v rozhlasu, který chystal přenos, aniž si to předem vyjednal se zpěvákovou agenturou. (To byly záležitosti, do kterých jsme neviděli a které se nám ve spojitosti s uměním tenkrát zdály přízemní.) A zatím ten elegantní, vysoký a hezký zpěvák a herec a – jak se tehdy říkalo, člověk na levém křídle – stál u mrtvého mikrofonu a čekal, až se to vyřeší.

„Třeba je mu to jen trapné; ne že by byl tak na peníze.“

„Nevím,“ hučel Ota.

Otovi se zdálo, že hrdlit se o peníze – v každém případě – takovému formátu, jako je Yves Montand, nesluší. A taky proto, že davy, které si ho přišly poslechnout, si takové otálení nezaslouží. Nemluvě o statisících rozhlasových posluchačů, kteří se sem nemohli dostat.

„Chceš jít domů?“ zeptal se.

„Nemůžu, jsem tu služebně.“

Yvese Montanda předcházela pověst stvrzená v tištěném programu. Ačkoliv vystupoval jako Francouz, narodil se v Itálii ve vesnici Tuscan u Monsumana blízko Florencie. Rodiče byli proti fašismu a jen tak tak unikli Mussoliniho policajtům. Montand vyrůstal v chudinské čtvrti Marseille, kde se živil jako přístavní dělník. Objevila ho Edith Piaf v roce 1944. Byla jeho první slavnou milenkou (nebo opačně, Montand byl její milenec, přestože to „slavný“ přišlo až později). Pracovali spolu v nočním klubu a hráli ve filmu *Hvězdy beze světla*. Montand si pomalu dobýval pověst herce a zpěváka a na vrchol se dostal v hlavní úloze ve filmu *Mzda strachu* režiséra Georgese Clouzota v roce 1951. V jednapadesátém se Montand oženil s herečkou Simone Signoretovou (zůstal s ní až do roku 1985, kdy zemřela). Patřil k levému křídlu francouzského politického spektra. (Později hrál ve snímku Costy-Gavrasy „Z“ a v jeho *Doznání* podle Artura Londona. O něm se nesmělo ani mluvit; proto film přivezli až po listopadu. Costa-Gavras, Montand, paní Londenová.) Francouzi ho pokládali za svého miláčka pro jeho prostořekost, za velké dítě, které neopustil rošťák. Původní jméno – Ivo Livi – zastínilo jeho nové: Yves Montand.

A teď tady stál a přešlapoval a obecnstvo remcalo. Muselo mu to být trapné.

Trvalo další čtvrt hodinu, než se strany dohodly. Patrně do toho Yves Montand neměl tolik co mluvit; celou dobu čekal u mikrofonu jako panák bez vlastní vůle. Odzpíval potom všechny ty šlágry, které jsme znali z filmů a desek. Ohlašoval je francouzsky trochu barovým hlasem, kterým ve filmu i u mikrofonu dokládal svou sympatickou mužnost. *Ma mie. La Chansonette. Ma gigolette. Le jazz et la java. L'Étrangée*. Sál tleskal jeho podání *Je cherche après Titine*, kterou jsme později znali jako píseň o trpaslíkovi, co je tak neduživý od Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra. Za chvíli jsme mu odpustili (nebo jeho agentovi a rozhlasu). Připadal nám jako sympatický milenec Edith Piaf, který si ji zasloužil jako ona jeho. Přivezl do Prahy kus Paříže, jak jsme ji chtěli vidět. Sálem se přelávalo pomalu, ale jistě nadšení. Diváků se nakonec zmocnil pocit, že za své peníze dostanou svoje.

Pro Otu se na něm něco pokazilo.

„Umění a peníze,“ řekl.

„Co bys chtěl?“

„Co bys chtěl ty?“

„Chleba, láska a umění by měly být zadarmo.“

„Třeba to jednou tak bude.“

Pak se zeptal: „Dovedeš si představit prázdno? To si budou jednou lidi kupovat. (A nemůže jim spěch.) Jediné, co za své peníze – až jich budou mít tolik, co vždycky chtěli – dostanou.“

A nakonec: „Peníze vyprázdni svět. Nejdřív vyprázdni lidem duši.“

„Ne tobě, nebo mně,“ zmohl jsem se. (S penězi – jak říká židovské přísloví – to není tak dobré jako bez peněz špatné.)

Neznal (jako tehdy málokdo) instituce agentů. Lidí přes peníze, koupi, prodej a podobně.

Představoval si, že umění by mělo být jako ty obrovské malby na domy, kterými je v Mexiko City na náměstí pomalovával mexický Diego Rivera (o něm později).

(Dlouho po tom – už v exilu – jsem četl v novinách, že exhumovali tělo Yvese Montanda, aby zkouškami zjistili, zda žena, která se domáhala dědictví po něm, byla jeho legitimní dcera, jak prohlašovala).

Lepší dojem jsme si odnesli z reportáže o Paulu Robesonovi (s jehož synem jsem později seděl ve Washingtonu u jednoho stolu těsně potom, co mu tatínek umřel). Robeson byl hrdina naší doby. *Negr* s velkým začátečním písmenem (ještě než se říkalo černý, potom barevný a nakonec Afroameričan). Pro nás nejlepší baryton všech dob (ani v tom jsme se moc nevyznali). Zastavil se v Praze na cestě do Moskvy, jeho lásky. (V tu dobu i naší). Vědělo se, že má potíže s ministerstvem zahraničí své země. (Odmítl odevzdat pas, navzdory několika výzvám.) Měl těžkosti s Výborem pro neamerickou činnost vedeným notorickým senátorem Josephem McCarthym. Představoval pro nás hrdost někdejších otroků, jimiž byli ještě jeho rodiče, tatínek, který svým otrokářům utekl z řetězů a stal se pastorem, a maminka, která při domácí nehodě uhořela, když bylo Paulu Robesonovi šest let. Robeson patřil k neústupným a nepokořeným. Cítili jsem se s ním duchovně propojeni; vnímali jsme ho jako inspiraci, potvrzení vlastní cesty.

Začal zpívat a sál ztichl. Robesonův hlas se rozléhal jako oceán. Život na sebe nabral ušlechtilost, kterou mu propůjčuje umění. Zpíval o Mississippi, *Ol' Man River*. Zaměnil slova *I'm tired of livin' and scared of dyin'* za *I must keep fightin' until I'm dyin'*. (Místo *jsem znaven žitím a zstrašen smrtí – musím bojovat až do své smrti.*)

Zpívající obr, bojovník volající svá vojska do války za to lepší, co může člověk dosáhnout. Jeho zbrání byl nádherný baryton; hlas, jemuž všichni rozumí, i kdyby zpíval (jako potom opravdu zpíval) ve dvaceti jazycích. Obsáhl, co jednotlivec může dokázat ve jménu svých bratří, bez ohledu na jejich původ, barvu a rasu. Robeson byl právník,